

Történész, régésztechnikus, a Koszta József Múzeum munkatársa

Szabó Dániel

**A Csongrád Vármegyei Múzeum történetének előzményei – A
Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeum alapításától az
I. világháború végéig - Részeredmények ismertetése I.**

Absztrakt

Tanulmányomban az olvasóknak egy rövid ismertetést kívánok adni a későbbi Csongrád Vármegyei Múzeum történetének előzményeiről. A múzeum alapítását helyi lokálpatriótákat összefogó Történelmi és Régészeti Társulat valósította meg. Az ehhez elvezető utat, valamint a múzeum gyűjteményeinek a gyarapodásáról és a korszakban fellépő nehézségekről is szeretnék egy rövid áttekintés adni.

Bevezetés

Tanulmányomban a Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeumalapítását és az intézmény gyűjteményi egységeinek a gyarapodását kívánom ismertetni a kezdetektől egészen az I. világháború végéig (1918). A tanulmányom elején ismertetem a Csongrád vármegyei múzeumalapítás gondolatának megszületését és az első gyűjteményi anyagok kialakulását. Ezt követően kitérek röviden a múzeumi értékek korabeli védelmére, valamint a Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeumalapítására. A tanulmány végén a sajtóhírekben megjelent és a gyűjtemény gyarapodásával, illetve az intézménnyel kapcsolatos fontosabb híreket is bemutatom az első világháborúig tartó időszakig, kitérve az intézmény akkori nehézségeire is.

A közgyűjtemény gyarapodását és az intézménytörténetet a jelenlegi ismereteim szerint eddig senki nem írta meg. Egy-egy résztanulmány született már az igazgatók életútjáról és régészeti munkásságukkal kapcsolatban. Emiatt, azt sem tudni pontosan, hogy a vizsgált időszakban, mennyivel gyarapodott és redukálódott a múzeumi anyag. A dolgozat ennek a hiánynak a pótlására született és a későbbiekben kiegészül majd további kutatásokkal, amelyek

a két világháború közötti időszakot, valamint a II. világháború utáni veszteségeket is tárgyalni kívánja.¹

A múzeumalapítás gondolatának megszületése Csongrád Vármegyében

Magyarországon egy országos jelentőségű múzeum megalapításának a gondolata egészen a 18. század végéig visszavezethető. Ennek a megvalósítása Széchényi Ferenc gróf 1786 óta gyarapodó gyűjteményének a felajánlásával kezdődött 1802-ben, mellyel létrejött a Nemzeti Múzeum. Az országban ezt követően számos nagy vármegyei és városi múzeumot hoztak létre, döntően a 19. században.² Ezek közül többet, mint például a kecskeméti múzeumot 1898-ban, a városi törvényhatóság hozta létre.³ Másokat, mint a soproni múzeumot, egy feloszlott helyi történelmi és művészeti egylettől vette át a város 1881-ben, majd lett 1886-ban Sopron Vármegye Múzeuma.⁴ Voltak vármegyei alapítású intézmények is, mint az 1895-ben alapított Tolnavármegyei Múzeum.⁵

Az igény erre Szentesen is megfogalmazódott, mivel a település történeti múltja a középkorig, a régészeti múltja pedig még régebbre, egészen a neolitikumig visszavezethető.

A város Csongrád vármegye északi részén található. Fontos folyói a Tisza és a Kurca. Elsőként a települést Scenthus (Szentüs)-ként említik oklevélben. 1836-ig földesúri joghatóság alatt álló mezőváros volt, majd 1848-ban nyerte el a rendezett tanácsú város státust. Csongrád vármegye központja volt 1883-1950-ig.⁶

Az első muzeális szakmai kísérletek egészen 1865-ig vezethetők vissza. Ekkor a helyi gimnázium⁷ első évkönyvében írtak a könyvtár és a „muzeum” kezdetleges állapotáról. Ez még nem tekinthető a mai értelemben vett közgyűjteménynek, sokkal inkább egy olyan helyiségnek, ahol a diákok és a tanárok a könyvtár mellett egyéb régi tárgyakat is őriztek és ezeket folyamatosan gyarapították. A gimnáziumban ekkor rendelkeztek természetrajzi, érem-,

---

1 A szövegben a lábjegyzetekben jelezem a közeljövőben szükséges további levéltári kutatásokat, melyek áttekintését követően még pontosabb kép alkotható az intézmény gyűjteményeinek gyarapodásáról. A II. világháborús veszteségekről lásd bővebben Szabó, Dániel (2023/2): A Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségei. In: Bonus Nuntium 2023/2. 126-157. p.

2 Bodó, Sándor (2016): A múzeumok története Magyarországon a Dualizmus korában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest. 2016. 5-6.

3 Uo. Bodó (2016) 32.

4 Uo. Bodó (2016) 32.

5 Uo. Bodó (2016) 33.

6 Labádi, Lajos (2000): Szentes vázlatos története. In: Kis-Rácz, Antalné - Labádi, Lajos -Vörös, Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve I. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár. Szentes, 2000. 99-249. p.

7 Dr. Mód, László (2022/1): A múzeumalapítás előzményei. A középiskolai gyűjtemény. In: Bonus Nuntium 2022/1. 19-33.p. 21-22.

bankjegy és papírpénzgyűjteménnyel is.⁸ Ezek gyűjteményi egységek az idő előre haladtával differenciálódtak. A század végére megjelentek és elváltak egymástól a helytörténeti, néprajzi és a régiségtári csoportok is. Jellemző volt, hogy az öregdiákok megajándékozták az intézményt különböző tárgyakkal vagy leletekkel. A gyűjteménygyarapodás mellett a selejtezések következtében jelentős fogyások is előfordultak.⁹ Az itt tárolt régiségek a 20. század elején beolvadtak a szentesi múzeum gyűjteményébe.¹⁰

Múzeumi értékek védelme

A múzeumok üzemeltetésének rendszerét a dualizmus elején kezdték el kidolgozni. A múzeumalapításokkal párhuzamosan egyre nagyobb igény mutatkozott a földmunkák során előkerülő régészeti leletek megőrzésére. Emiatt ezeknek a védelme került az első rendeletek homlokterébe.¹¹ A közmunkaügyi minisztérium által 1868-ban kiadott rendelet a vasútépítések során előkerült régészeti leletek bejelentését tette kötelezővé.¹² Az állam elővásárlással rendelkezett a begyűjtő pedig egy kisebb díjban részesült.¹³ Szintén ebben az évben a belügyminiszter is kiadott hasonló rendeletet a törvényhatóságoknak. Az épített örökség védelmét 1870-ben indítványozta a Magyar Mérnök és Építész Egyesület. Erre válaszul született meg az 1871. évi XVIII. törvény, mely kimondta, hogy az adott törvényhatóság jóváhagyásával hajtható csak végre a történelmi műemlékek átalakítása és bontása.¹⁴ 1881-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter idején született meg a műemlékvédelemről szóló törvény, melynek tartalmából még kimaradt a kincsleletek szabályozása.¹⁵ Ezt csak egy későbbi pénzügyminisztériumi rendelet szabályozta 1871 végén.¹⁶ Ekkor a talált kincseket be kellett jelenteni a pénzügyminisztériumnak és ennek egyharmad része a kincstárt illette. Ennek a jelentésnek tartalmaznia kellett a megtaláló mellett, mikor, kinek a földjén és milyen mennyiségben kerültek elő a kincsleletek.¹⁷ Törvény nem született a régészeti értékek védelmére, azonban a bejelentés elmulasztását a Büntető Törvénykönyv 1878-as elfogadása

---

8 Uo. Dr. Mód (2022/1) 23.

9 Uo. Dr. Mód (2022/1) 23-27.

10 Nem a múzeum megalapításakor, hanem később 1904-ben került erre sor, így egy rövid időszakban párhuzamosan folyt a gyűjtés a két intézményben. Uo. Dr. Mód (2022/1) 29-30.

11 Korek, József (1988): A muzeológia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 96-97.

12 Az MTA Régészeti Bizottságát és a Kolozsvári Nemzeti Múzeumot kellett értesíteni ekkor. Uo. Korek (1988) 97.

13 Uo. Bodó (2016) 125.

14 Uo. Korek (1988) 97.

15 Az 1881. évi XXXIX. tc. előterjesztésben még benne szerepelt, de egy módosító indítvány miatt ez kikerült belőle. Uo. Bodó (2016) 127.

16 1871. december 27. 47711-1871. számú körrendelet. Uo. Bodó (2016) 127.

17 Uo. Bodó (2016) 127.

fogházzal büntette.¹⁸ A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1897-es létrehozását követően egyre több helyről érkezett jelzés azért, hogy a régészeti leletek védelmében hozzon az országgyűlés törvényt. A törvényjavaslat előkészítésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1899. július 13-án Főfelügyelőség felkérését is kapott.¹⁹ Hosszas tárgyalások után Wosinky Mór²⁰ vállalta, hogy megszövegezi a törvényt. A törvényjavaslat 1902 októberére készült el. További bürokratikus egyeztetések következtében a javaslat szövegét csak 1911-ben adták közre a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben.²¹ A történelem eseményei azonban közbe szóltak és csak 1929-ben fogadták el a „*XI. törvénycikk a múzeum-, könyvtár, és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről*” című törvényt.²² A vallás- és közoktatásügyi miniszternek lehetőséget adtak tiltott területek²³ kijelölésére, melyeken régészeti, történeti, antropológiai, földtani vagy őslénytani emlékeket őriznek. Ezekben a területeken csak az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa által kijelölt intézmény végezhetett feltárást. A véletlenül vagy nem feltáráshoz kötött leletek előkerülését be kellett jelenteni a Nemzeti Múzeumnak.²⁴

Röviden ismertetni kívánom a Szentés város által 1928-ban kiadott rendeletet is, mely a leletek védelméről gondoskodott. Ez a *leletek és lelhelyek bejelentéséről* címet kapta. A rendeletet a múzeum kérésére a város műszaki tanácsosa adta ki. „*Utasítja közegeit, hogyha utépitési, vagy javítási munkálatoknál, lelhelyre, vagy régiségleletre akadnak, azon a helyen a munkálatot hagyják abba és arról, sürgősség esetén azonnal, esetleg táviratilag is értesítsék Csallány Gábor muzeumigazgatót.*” A leletek őrzéséről pedig a következőt írták. „*A netalán már feltárt leleteket őrizték meg és azokat a hivatal mérnökeinek, vagy az utbiztosoknak szolgáltatassák le, aki azokat illetékes helyre fogják juttatni.*” A lapban megírták azt is, hogy az országban több helyen pusztulnak el a lelőhelyek az építkezések során, de Csongrád vármegyében ez csak elvétve fordult elő.²⁵

---

18 1878. évi V. törvény 366. paragrafusa. Uo. Bodó (2016) 128.

19 Uo. Bodó (2016) 128-129.

20 Wosinsky Mór (1854-1907) apátplébános, régész, az MTA tagja. Életrajzát bővebben lásd. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/17151.htm> Letöltés időpontja: 2024.02.03. 10.05

21 Uo. Bodó (2016) 130-132.

22 A törvény hatályon kívül helyezte az 1878-as büntető törvénykönyv 366-os paragrafusát. Nagy, Mihály (2003): A régészeti örökség védelme Magyarországon. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest. 2003. 30-35.p. 34.

23 Ezeket ma lelőhelyeknek hívjuk.

24 Ez a törvény egészen 1949 novemberéig volt hatályban. Uo. Nagy (2003) 34.

25 Átrendezték a múzeumot. Fontos rendelet a leletek és lelhelyek bejelentéséről – Alföldi Ujság 1928. Szalontai, Csaba (2021): „Hát atyámfia a múzeum nem komédia” – A szentesi múzeum történetének első 70 éve a korabeli sajtó alapján. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2021. 335.

A Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeumalapítása

Szentesen, mely ekkor Csongrád vármegye központja volt, az országos múzeumalapításokkal egy időben szintén megfogalmazódott az igény egy muzeális intézmény létrehozására, melyre 1897-ben került sor. Az múzeumot a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat hozta létre.²⁶ Az intézményt a 160 fős tagság alapította. Az ország több pontján szintén különböző társulatok tagjai voltak az alapítók, akik a helyi értelmiségi réteg és a társadalom magasabb pozícióit betöltő személyek közül kerültek ki. A fenntartáshoz éves tagdíjat szedtek a tagoktól, mellyel az intézmény gazdasági alapjait teremtették meg.²⁷ Ugyanez figyelhető meg Szentesen is. A Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat első alakuló ülését 1897. május 9-án tartották meg. Az első közgyűlésüket pedig Kiss Zsigmond elnökletével 1897. május 23-án, ahogyan ezt leírták a társulat első 1899-es évkönyvében.²⁸ Megfogalmazták, hogy: „*Czélja a társulatnak Csongrád megye múltjának felderítése, a megye területén található régiségek gyűjtése, a történelmi értékkel bíró romok fentartása, a történelmi és régészeti ismereteknek alkalmas módon való terjesztése s népszerűsítése.*”²⁹ A múzeum vezetését Csallány Gábor³⁰ múzeumőrre és múzeumalapítóra bízták, aki az intézmény feladatait ingyenesen látta el ekkor. Foglalkozása szerint ekkor a Körös-Tisza-Maros Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat műszaki tisztviselőjeként dolgozott. A földmunkák során előkerült régészeti leleteket gyűjtötte, így ezekkel is gyarapították a múzeum gyűjteményi anyagát.³¹

Az Archaeológiai Értesítő 1897-es évfolyamának V. füzetében jelent meg először arról hír, hogy Szentesen megalapították a múzeumot.³² Ebben a számban Csallány Gábor leírta, hogy a múzeum anyagának gyarapításához a magánadakozókon túl „*hozzájárultak Szentes városa, a reform. egyház és az ipartestület, a melyek a birtokukban levő régiségeket stb.*

---

26 A múzeum alapításától a I. világháborúig tartó időszak alatt született sajtócikkekről a Szalontai Csaba által 2021-ben kiadott könyvből idézek. Mivel a könyvben sűrűn szerepelnek a múzeumi hírek a jobb visszakereshetőség érdekében a további lábjegyzetekben feltüntettem a cikk címe mellett az újságot és az évszámát is, amikor megjelent az adott írás. Ez a kötet nagy segítségemre volt a kutatásban, mivel nagyban lerövidítette annak idejét. Történelmi és régészeti társulat – Szentes és Vidéke 1897. Uo. Szalontai (2021) 31.

27 Uo. Korek 1988 95.

28 Sajnálatos módon ez az egyetlen ismert évkönyv, amit a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat kiadott. Dr. Berecz, Sándor (1899): A Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve, Szentes, 1899. 1.

29 Uo. Dr. Berecz (1899) 1.

30 Csallány Gábor (1871-1945) régész, a Csongrád Vármegyei Múzeum alapítója és első igazgatója. Életrajzát lásd bővebben Vágvolgyi, Zoltán (2021/6): Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor. In: Honismeret 2021/6. Budapest. 7-11. p. valamint Csallány Gábor régészeti munkásságáról bővebben lásd. Hergott, Kristóf (2023/1): „Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!”

31 Vörös, Gabriella (1997): Százéves a szentesi múzeum (1897-1997). In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei – Studia Archaeologica IV. 1998. Szeged. 297-299. p.

32 Archaeológiai Értesítő 1897/5 452.

múzeumunknak juttattak példát mutatva a közönségnek az adakozásra, továbbá a vármegye, mely a múzeum helyiségéért járó díjat 1898-ik év december haváig fizeti...”.³³ Szintén itt jelent meg először beszámoló a múzeum teljes anyagának a nagyságáról is. Csallány Gábor erről az alábbiakat írta: „A gyűjtemények száma ez idő szerint a következő: Pénzek és érmek 1484 db, régiségek és néprajzi tárgy 446 db, könyvek, lapok 457 db, okmányok 26 db, képek, fényképek 18 db, ásványok, tengeri állatok stb. 140 db: összesen 2571 darab, melyek között nem egy igen becses tárgy van.”³⁴

A múzeum anyaga folyamatosan gyarapodott. Erről 1899-ben beszámolt a társulat is egy évkönyv formájában, melyben megjelentek az 1898-1899-es évben végzett ásatások is.³⁵ Elmondható tehát, hogy a múzeum anyaga az alapítók magángyűjteményeinek és a magánadakozók³⁶ felajánlásán túl már a kezdetektől tartalmazott régészeti leleteket is, melyek folyamatosan bővültek az ásatásoknak köszönhetően. Ezeket feldolgozták, többről rajzot és az Archaeológiai Értesítőben cikket is írt Csallány Gábor. A társulat 1898. november 28-án megtartott választmányi ülésének 6. pontjában a múzeum akkori gyűjteményi állapotáról számoltak be. Ekkor a múzeum anyaga összesen 7723 db-ot tett ki.³⁷

A kezdeti időszakban a gyűjtemények szép számmal gyarapodtak. Ezt bizonyítja a Csallány Gábor múzeumőr által tett jelentése is 1899 áprilisából. A múzeum gyűjteménye a század végére 10.310 darabosra növekedett.³⁸ Ekkora már elkezdődött egyfajta differenciálása a felsorolt múzeumi egységeknek. A néprajzot elválasztották a régészeti anyagoktól.³⁹

A múzeumi társulás helyzete a 20. század elején

Az új évszázadba lépve a vármegyei múzeum egy újabb problémával találta szembe magát. A gyarapodása sokkal nagyobb volt, mint a rendelkezésre álló egy szobányi terület. A gyűjteményi anyagok növekedése főként az ásatásokból származott, de több ajándékozás is történt. Emellett a múzeumnak a század elején még volt pénze vásárlásra is.⁴⁰ A helyhiánnyal

---

33 Archaeológiai Értesítő 1897/5 452.

34 Archaeológiai Értesítő 1897/5 452.

35 Uo. Dr. Berecz (1899) 10-21.

36 A magánadakozók köréről több újságcikk is született 1898-1899-es években. Uo. Szalontai (2021) 35-36., Adakozások és nyilvános köszönet cikkek. Uo. Szalontai (2021) 40-46.

37 Ebből a régiségek és néprajzi tárgyak 775 db-ot, az érmek és pénzek 4312 db-ot, a könyvek és okmányok 1886 db-ot, a képek és fényképek 50 db-ot és a természettudományi pedig 700 db-ot tett ki. Uo. Dr. Berecz (1899) 5.

38 A teljes múzeumi anyagon belül a régiségek 2343 db; Ipar-, hadtörténeti és néprajzi tárgyak 391 db; Pénzek és érmek 4476 db (Ebből arany 8 db, ezüst 1100 db, nikkal és ón 2464db és papírpénzek 904 db); Könyvek 1952 db; Okmányok 89 db; Képek 147 db; Természettudományi gyűjtemények 912 db. Uo. Dr. Berecz (1899) 22.

39 Uo. Dr. Berecz (1899) 22.

40 Ez a társulat közgyűlésének beszámolójából derült ki. A régészeti társulat közgyűlése – Szentes és Vidéke 1900. Uo. Szalontai (2021) 64.

kapcsolatban több újságcikk is született. Az ezzel foglalkozó első cikk 1900 végén, arról számolt be, hogy a múzeum eddigi helyisége megtelt és további két szobát igényelt a társulat a Széchényi-ligetben. Ezt visszautasította a városi közgyűlés, mivel az épület bérbe volt adva.⁴¹ A folyamatos ásatások⁴² és a már korábban említett magánadakozók gyorsan megtöltötték a rendelkezésre álló helyet a Széchényi-ligetben. Ekkor még nem beszélhetünk raktározásról sem. Az anyagok nagy részét sűrűn egymás mellé rakva a tárolókban helyezték ki.⁴³ A teljes gyűjteményi anyag 1900. december 31-én érte el a 20.091 db-os⁴⁴ darabszámot, mely minden évben⁴⁵ folyamatosan bővült. Ebben az időszakban a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat különböző eseményeket⁴⁶ és összejöveteleket⁴⁷ is tartott.

Az állandó kiállítások mellett az 1901-től megjelentek az időszakos kiállítások is. Ekkor még a helyben alkotott művészek képeit mutatták be a Petőfi Szálló⁴⁸ épületében.⁴⁹ A múzeum 1903-ra további érdekes egyiptomi leletekkel is bővült, melyekből valószínűleg szintén rendeztek egy kisebb időszakos kiállítást. Erről így számolt be a Csongrád megyei Hírlap 1903-as száma. *„Egyiptomi bálványok, elefántcsontból való Memnonszobrok, Krisztus születése előtti időkbeli való egyiptomi pénzek, egyik Fáraó-király síremlékének diszei, egyiptomi ékesírással ellátott táblák, állatok képei, miket a régi egyiptomiak szentek gyanánt tiszteltek s más ilyen*

---

41 A régészeti társulat múzeuma címmel megjelent írás – Csongrád megyei Hírlap 1900. Uo. Szalontai (2021) 71.

42 Ezekről az eseményekről szintén rendszeresen beszámolt a helyi sajtó. A terjedelmi korlátokra való tekintettel az összes ilyen jellegű írás felsorolására nincs mód, így csak egy-egy kiragadott példával kívánom illusztrálni a továbbiakban a főszövegben írtakat. Az ekkori ásatásokra jellemző cikk 1900 szeptemberéből, a Hun-avar sírok Szentes határában című írás – Csongrád megyei Hírlap 1900. Uo. Szalontai (2021) 69-71.

43 Ez az égető helyhiány a korszakban folyamatosan fennállt. Megoldást csak az új épületbe költözés jelentett 1937-ben.

44 Régiségek és néprajzi tárgyak 7829 db, pénzek érmek 7918 db, könyvek, okmányok 3251 db, képek, fényképek 120 db, természettudományi gyűjtemény 973 db. Egy kőkori lelet, és a múzeum gyarapodása az 1900-ik évben – Szentes és Vidéke 1901. Uo. Szalontai (2021) 72-73.

45 1901 júniusában már 21 ezer darabos a gyűjteményi anyag. A szentesi múzeum gyarapodása 1901 – Friss Ujság. Uo. Szalontai (2021) 73.

46 Ezek a felolvasásoktól és ismeretterjesztő előadások is szerepeltek, valamint a sajtóban Csallány Gábor írásait is gyakran megjelentették. Uo. Szalontai (2021) 102-104.

47 Ezek rendszerint a társulati tagoknak rendezett közgyűlések voltak, de a kezdeti időszakban különböző zenés összejöveteleket is tartottak. Meghívó – Alföldi Ellenzék 1903. Uo. Szalontai (2021) 103-104.

48 A színházterem a Petőfi Szálló szerves részeként, Komor Marcell budapesti építész tervei alapján 1900 őszére, magyaros szecesszió stílusában épült meg. A színháztermet 1909-ben nevezték el Tóth Józsefről Szentes jeles szülőltjéről, aki a Nemzeti Színház színésze volt a XIX. században. Vigh, László (2000): Építészet – Képzőművészet. In: Kis-Rácz, Antalné - Labádi, Lajos –Vörös, Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve II. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár, Szentes, 2000. 391-408. p., 400.

49 További levéltári kutatások szükségesek, arra vonatkozóan, hogy a múzeum miként és pontosan mikor kapta meg ezt az épületrészt. Egy sajtóhírt találtam azzal kapcsolatban, hogy itt tartottak meg egy képkiallítást 1901 augusztusában. Képkiallítás – Csongrád megyei Hírlap – 1901. Uo. Szalontai (2021) 76.

hihetetlenségek láthatók Szentesen a Csallány Gábor vezetése alatt álló múzeumban.” A leleteket Lehota Kis Bandi⁵⁰ cigányprímás küldte a múzeumnak.⁵¹

A múzeum gyűjteményi anyagának gyarapodásáról 1905-ben tudhattak meg újabb részleteket az olvasók. Ekkor a teljes anyag 29.930 db-ra nőtt.⁵² Ebben a cikkben is felmerült, hogy rendezni kellene a múzeum helyiség ügyét, mivel a társulat nagy gyűjteménnyel rendelkezett. Ennek hatására megindult a sajtóban egyfajta lobbi tevékenység azzal kapcsolatban, hogy a múzeumnak emeljének egy kultúrpalotát Szentesen. Ez a vágy gyakorlatilag a II. világháború végéig fennállt és több mint félszáz cikk foglalkozott ezzel. Az 1905-ös évben megnövelt államsegélyt és ígéretet is kapott a múzeum az épület felépítésére, azonban ezt az I. világháború megghiúsította.⁵³ A későbbiekben sem sikerült ezt a tervet megvalósítani. A múzeum támogatását a század elején még a magyarság kulturális megerősítésével kapcsolták össze a nemzetiségekkel szemben. *„Nagy nemzeti érdeket elégítünk ki azzal, hogy városunkban a tudománynak, műveltségnek templomot emelünk.*” Ezzel szemben azonban problémaként jelent meg, a cikk írója szerint, hogy a képviselőtestület nem támogatta a múzeumot, mivel még a lakbért is fizetnie kellett havonta a használt helyiségért. A cikkben a polgárokat adakozásra buzdította, hogy a Kultúrpalota felépítésének a célja megvalósulhasson.⁵⁴

A gyűjteményi gyarapodással⁵⁵ pont ellentétes változás volt megfigyelhető az 1906-évben a múzeumot alapító Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat tagságának a számában, mivel az fokozatosan csökkent. Erről a Csongrád megyei Hírlap a következőket jegyezte meg: *„... mindössze 84 fizető tagja van a társulatnak, ennél jóval több volt kezdetben, de az illetők részint eltávoztak Szentesről, részint a társulat iránt végleg elhidegülvén és tagságdíjaik fizetésével évekre elmaradva a társulat kénytelen volt róluk lemondani...”*⁵⁶ Ezzel a helyzettel sürgősen kellett kezdeni valamit, mivel így a múzeum fenntarthatatlanná vált

---

50 Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

51 Ezeknek a tárgyaknak a holléte ismeretlen. Nagy valószínűség szerint II. világháború idején a szovjet és román seregek átvonulásakor tűntek el vagy semmisültek meg. Egyiptomi régiségek Szentesen – Csongrád megyei Hírlap 1903. Uo. Szalontai (2021) 105.

52 A múzeum teljes anyaga a következő: a régiségek 12.309 db, pénzek, érmék 11.411 db, könyv és okmány 4071 db, természetrajzi tárgy 2005 db és 134 db festményből állt. Régészeti egyletünk – Szentes és Vidéke 1905. Uo. Szalontai (2021) 113-114.

53 Államsegély a szentesi múzeumnak – Szentes és Vidéke 1905. Uo. Szalontai (2021) 116.

54 Kultúrpalotát Szentesnek! – Csongrád megyei Hírlap 1905. Uo. Szalontai (2021) 114-116.

55 Az 1906-os évben a gyűjtemény teljes nagysága 39.439 db-ot tett ki. Ezen belül a régiségek 13.469 db, a néprajzi és a pénzek 11.634 db, a könyvek 4165 db, a képek 164 db, vegyes 1207 db. Régészeti Társulat közgyűlése – Csongrád megyei Hírlap 1906. Uo. Szalontai (2021) 127-128.

56 A meglévő tagok a tagdíjakat pontosan fizették. Régészeti Társulat közgyűlése – Csongrád megyei Hírlap 1906. Uo. Szalontai (2021) 127-128.

anyagilag. A társulat kérésére a vármegye átvette az intézményt saját kezelésébe. Erről 1906. május 29-ei közgyűlésen született döntés, melyről a Szentes és Vidéke című lap számolt be. „*A múzeumot ugyanis, mely Csallány Gábor múzeumőr fáradhatatlan buzgalmából egyike az ország legnagyobb és leggazdagabb vidéki régiségtárának, a társulat kérését teljesítve, a vármegye a maga tulajdonába veszi át kimondván, hogy annak fentartásáról és gondozásáról a jövőben gondoskodik.*” Úgy látták, hogy ezt követően a kultúrpalota megépítése is karnyújtásnyi közelségbe került. Az államsegélyt is megemelték, hogy a bérelt helyiségeket addig is ki tudják bővíteni.⁵⁷

Az átvétel következtében új lehetőségek is megnyíltak a múzeumi gyűjtemények gyarapítására. A vármegye hivatalos lapjában 1908. december 16-án egy felhívást tettek közzé a vármegye közönségének, „*hogy a birtokában lévő régiségeket, régi kézművesség, vagy népviselet emlékeit a Csongrádvármegyei történelmi és régészeti társulat szentesi muzeumának ajándékozni, esetleg eladni sziveskedjék.*”⁵⁸ A felhívásban kiemelték a régészet fontosságát, és megemlézték, hogy a helyiek ne tartsák meg maguknak a földből előkerült leleteket, hanem vigyék azt be a múzeumba. Azt is leírták, hogy a viselet is változáson ment keresztül, így ennek gyűjtését is kiemelten fontosnak tartották. „*Nemsokára már csak hire lesz meg. Most az utolsó órában mentsük meg, a mi belőle még megmenthető! Adjuk át a birtokunkban levő régi, népes ruhadarabokat, házi eszközöket, butorokat a muzeumnak, vagy legalább járjunk kezére, hogy azokat pénzért megszerezhesse s az utókor számára megőrizze!*”⁵⁹

Az újságokban egyre több cikk jelent meg, melyek leírták az egyes ásatásokat és az ezeken talált fontosabb leleteket is. Emiatt megindultak az üzleti célú ásatások, melyeket egyre kevésbé nézetek jó szemmel a vármegyei hatóságok. Egy 1910-es cikkben fel is hívták az olvasók figyelmét, hogy a talált kincsleleteket és érmekeket be kell jelenteni.⁶⁰ Emellett megindult a szigorítás is. Csak az ásatott a vármegye területén, aki rendelkezett az alispán írásos engedélyével. A mezőőröknek pedig meghagyták, hogy ellenőrizzék az ásatásokat.⁶¹

A múzeum kivette a részét a legújabb technológiák bemutatásából és Szentesre invitálásából is. Ebből Csallány Gábor aktív levelezése révén vette ki a részét. Egy pilótát szeretne volna meghívni, aki repüléseket mutat be a város felett. Erre 1911. október végén

---

57 A régészeti múzeum jövője – Szentes és Vidéke 1906. Uo. Szalontai (2021) 133.

58 Felhívás és kérelem Csongrádvármegye t. közönségéhez – Szentesi Lap 1908. Uo. Szalontai (2021) 139-140.

59 Felhívás és kérelem Csongrádvármegye t. közönségéhez – Szentesi Lap 1908. Uo. Szalontai (2021) 139-140.

60 „... midőn ily érmekek és régiségek bárki által is találtak, azoknak kinyomozása és átvétele végett az illetékes pénzügyi közegek haladéktalanul értesítendőek s megállapítandó, hogy a leletek ki által, mikor, kinek a földjén és mily mennyiségben találtak.” Talált régiségek és műkincsek védelme – Szentes és Vidéke 1910. Uo. Szalontai (2021) 159-160.

61 Régészeti ásatások ellenőrzése – Szentes és Vidéke 1910. Uo. Szalontai (2021) 161.

Székely Mihály⁶² szemelte ki, azonban ez az esemény elmaradt.⁶³ Az igazgató azonban nem mondott le a tervéről és november elején Kvasz András⁶⁴ pilóta több repülést is bemutatott a város felett. A befolyó jegyárakból a szentesi múzeum mellett további két intézményt is támogattak.⁶⁵ Kvasz András az év végén látogatást is tett Csallány Gábornál és a jövőbeli repüléseivel kapcsolatos terveiről is beszámolt az újságoknak.⁶⁶

Az 1913-as év eleje újabb változást hozott a múzeum életébe. Kiderült, hogy költöznie kellett a Petőfi Szálló épületéből, mivel arra szüksége volt a városnak. A ligeti épületben kapott kompenzációt és ígéretet a jövőre. *„A régészeti társulat mindaddig künn fog maradni, amíg a kulturpalota el nem készül, ahol a régészeti társulat állandó otthont fog találni.”*⁶⁷ A múzeumnak azért kellett kiköltözni, mivel a város értékesíteni szeretne volna a bérháznak azon részét ahol az intézmény ideiglenesen tartózkodott. Miután a Széchenyi-ligetbe kerültek a gyűjtemények felmerült az ötlet, hogy itt kéne a kultúrpalotát megépíteni. Ezt úgy oldották volna meg, hogy az eredetileg földszintes épületre még egy emeletet ráépítettek volna, így több tér állt volna rendelkezésre a folyamatosan bővülő gyűjteményi anyag tárolására és kiállítására.⁶⁸ A múzeum év elejétől a költözés miatt kénytelen volt bezárni, és csak 1913. szeptember 13-án tudott újra megnyitni.⁶⁹ A gyűjteményi anyag ekkor hét teremben volt elhelyezve. A megnyitón részt vett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől dr. Fejérpataky László⁷⁰ főfelügyelője mellett a vármegye részéről több magas rangú tisztviselő is.⁷¹ A múzeumban megtalálható gyűjteményi elrendezés ismertetését követően a Szentes és

---

62 Székely Mihály (1885-1959) gépészmérnök, repülőgép tervező, pilóta. 1910-ben tervezte meg első repülőgépét. Életrajzáról bővebben lásd Dr. Vajda, Pál (1971): A magyar repülés történetének életrajzi lexikona (XI.) – Repülőgép, repülőgépmotor építők és tervezők. In: Repülés 1971/11. 17. p.

63 A megállapodás szerint Székely 1000 korona tiszteletdíjat kapott volna. Az ezen felül befolyó összeg a múzeum céljaira fordították volna. A repülő ember Szentesen – Szentes és Vidéke 1911. Uo. Szalontai (2021) 169. A repülést azonban Székely lemondta. Nem jön a repülő ember Szentes és Vidéke 1911. Uo. Szalontai (2021) 170-171.

64 Kvasz András (1883-1974) pilóta, repülőgépszerelő. 1911-1914 között Magyarország 70 településén végzett bemutató repüléseket. Életrajzáról bővebben lásd. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> Letöltés időpontja: 2024. 02. 05. 09:05.

65 Repülés Szentesen – Alföldi Ellenzék 1911. Uo. Szalontai (2021) 172-174.

66 Kvasz András magyar pilóta a napokban Csallány Gábor múzeumi igazgatót meglátogatta Szentesen – Szentes és Vidéke 1911, Alföldi Ellenzék 1911 – Uo. Szalontai (2021) 179.

67 A múzeum új heysége – Alföldi Ellenzék 1913. Uo. Szalontai (2021) 187.

68 A későbbiekben is ezt a koncepciót támogatta volna, mind a városvezetés, mind pedig a Csallány vezette múzeum. A múzeum elhelyezése – Alföldi Ellenzék 1913. Uo. Szalontai (2021) 187-188.

69 A Csongrádmegyei Múzeum megnyitása Szentes, szept. 13. – Szentes és Vidéke 1913. Uo. Szalontai (2021) 191.

70 Dr. Fejérpataky László (1857-1923) történétíró, egyetemi tanár, az MTA tagja. Életrajzát bővebben lásd. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04239.htm> Letöltés időpontja: 2024. 02. 06. 10:07

71 Részt vett a vármegye részéről dr. Cicatricis Lajos főispán, dr. Nagy Sándor alispán, dr. Csúcs János főjegyző valamint a város részéről dr. Mátéffy Ferenc polgármester. Múzeumunk – Alföldi Ellenzék 1913. Uo. Szalontai (2021) 191-192.

Vidéke újságírója tévesen 250 ezer darabos gyűjteményi darabszámról számolt be.⁷² Az I. világháborút megelőző utolsó békeévben a teljes darabszám 37.454 db-ot tett ki.⁷³

Az I. világháború kitörését követően a múzeum gyarapodása lecsökkent. Az ásatásokra a háborús gazdaságban nem volt forrás.⁷⁴ Emiatt a gyarapodásra csak a katonák által „gyűjtött” vagy hazaküldött anyagokból történt.⁷⁵ *„Csallány Gábor, muzeumunk agilis igazgatója a lapok útján arra kéri a harctérről visszatért sebesülteket, hogy a magukkal hozott emléktárgyakat, érmeket, fegyvereket a múzeum részére adományozzák annál inkább, mert egyrészt ezzel hazafias kötelességet teljesítenek...”*. Emellett felhívta a honvédek figyelmét arra, is hogy ezeknek a tárgyaknak az eladását törvény tiltja. A hazaküldött anyagokból a jövőben hadi múzeumot terveztek létesíteni.⁷⁶ Az 1914-es évben több újságcikk született az adományokról és megnevezték az adományozókat is.⁷⁷ A katonák által beszolgáltatott fegyverek és különféle hatástalanítottak hitt robbanószerkezetek az 1920-as évek végén még okoztak kisebb problémát a múzeumnak. A háború fokozódásával egyre kevesebb hely jutott a kultúrának. A múzeumról 1916 februárja után már nem is született sajtóhír, így az intézmény pontos gyarapodásának a mértéke az 1920-as évek elejéig tartó időszakra nem megállapítható.⁷⁸

---

72 A Csongrád megyei Múzeum megnyitása Szentes, szept. 13. – Szentes és Vidéke 1913. Uo. Szalontai (2021) 191.

73 Ez az alábbiak szerint oszlott meg. Könyvtár és éremtár 26.669 db, néprajzi 2392 db, képzőművészeti 248 db, természetrajzi 2178 db. Az újságcikk tehát nem mutatja a teljes múzeumi anyagot. Ennek pontosabb megállapításához levéltári kutatások szükségesek, mivel eddig erről beszámoló levéltári forrást nem találtam erre az évre. Régészeti egyesületi közgyűlés Szentes, április 19. – Szentes és Vidéke 1913. Uo. Szalontai (2021) 188-189.

74 Erre egy rövid 1916-os Alföldi Ellenzék cikk is megemlékezett. *„Bár a háború alatt az ásatások szünetelnek, a gyűjtemények azért mégis gyarapodnak, különösen a háborús emlékek, amelyeknek nap nap után, de különösen vasárnaponként sok nézője akad, - főként a kórházakban levő katonák közül – akiknek majdnem mindegyike egy-egy hadi emlékekkel gazdagítja a már is tekintélyes számból álló gyűjteményt.”* Alföldi Ellenzék 1916. Uo. Szalontai (2021) 199.

75 Hadiemlékek a múzeumban – Alföldi Ellenzék 1914. Uo. Szalontai (2021) 196.

76 A két világháború közötti időszakban a hadimúzeum megvalósítása kézzel fogható közelségbe került. Az 1925-ös évben a Hadtörténelmi Múzeum egy fiók múzeumot hozott létre Szentesen, mellyel párhuzamosan megalapították a Hadimúzeum Egyesületet is. Ennek a fiók intézménynek a működéséről a helyi lapok a továbbiakban nem számoltak be. További levéltári kutatások szükségesek annak megállapítására, hogy ez a fiók múzeum mennyire volt működőképes a Csongrádvármegyei Múzeum mellett. A Hadtörténelmi Múzeum fiók múzeum alapításáról szóló cikket lásd. Megalakult a Hadtörténelmi Múzeum csongrád megyei fiókja – Szentesi Hírlap 1925. Uo. Szalontai (2021) 244. A Hadimúzeum Egyesület létrejöttéről lásd. A Hadimúzeum Egyesület mai népnepélye – Szentesi Hírlap 1925. Uo. Szalontai (2021) 244. Az 1914-es múzeumi felhívásról lásd. Hadizsákmányt kér a múzeum – Szentes és Vidéke 1914. Uo. Szalontai (2021) 197.

77 A vizsgált korszak egészére igaz, hogy az adományozókat és az általuk a múzeumnak jutott tárgyakat feltüntették a helyi lapokban. A közeli régióban ez egyedinek mondható, mivel Szegeden a Délmagyarországon ilyenre nem került sor. Ugyan ilyen adományozási gyakorlatra a Váci Hírlapban találtam példát. Ebben az esetben a lapon belül külön Adomány a múzeumnak részt szenteltek. A háborús korszakokban és az azt követő zűrzavaros időszakokban értelemszerűen ezek az adományok lecsökkentek. Adományok a múzeumnak – Szentes és Vidéke valamint Alföldi Ellenzék 1914. Uo. Szalontai (2021) 197-199.

78 Az 1916 februárjától az I. világháború lezárásáig és az azt követő forradalmak valamint a román megszállás időszakáról további levéltári kutatások szükségesek, hogy meg lehessen határozni a múzeum anyagainak pontos számát. Az erről az időszakról szóló szentesi eseményekről bővebben lásd Uo. Labádi (2000) 200-204.

Összegzés

Csongrád Vármegyében a múzeumalapítás és az iskolai gyűjtemények kialakulása az országos alapításokkal egy időben történt. A Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma 1897-től fokozatosan fejlődött az I. világháború kitöréséig. A háborús időszak a gyűjtemények gyarapodását visszavetette, mivel a fő forrásnak tekinthető régészeti leletek az ásatások elmaradása miatt nem tudott olyan mértékben gyarapodni. Ebben az időszakban a bekerült anyagok fő forrása az ajándékozás volt. A háborút követő zűrzavaros időszak sem segített a gyűjteményi szám növekedésébe.

A gyűjteményi egységek pontos darabszámának ismerete azért is fontos, mivel a múzeumi anyag gyarapodásával, valamint későbbi veszteségeivel kapcsolatban rengeteg tévhit jelenik meg napjainkban is. A tanulmány az eddigi részeredmények bemutatásával készült. Ezek a jövőben további kutatásokkal is bővíthetők.

Summary

In my study, I am willing to give the readers a brief overview on the history of the later Csongrád County Museum. The museum was founded by the Historical and Archaeological Society, a group of local patriots. My aim is to introduce a summary of the path that led to this as well as the growth of the museum's collections and the difficulties encountered during this period. My study presents the preliminary results.

Irodalom

Archaeologiai Értesítő 1897/5: Csallány Gábor – A Csongrádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulatról. 452. p.

Bodó, Sándor (2016): A múzeumok története Magyarországon a Dualizmus korában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest.

Dr. Berecz, Sándor (1899): A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve, Szentes.

Dr. Mód, László (2022/1): A múzeumalapítás előzményei. A középiskolai gyűjtemény. In: Bonus Nuntium 2022/1. 19-33.

Dr. Vajda, Pál (1971): A magyar repülés történetének életrajzi lexikona (XI.) – Repülőgép, repülőgépmotor építők és tervezők. In: Repülés 1971/11. 17. p.

Hergott, Kristóf (2023/1): „Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!” Csallány Gábor Szentes környéki avar kori ásatásai, In: Bonus Nuntium 2023/1. 5-19. p.

Korek, József (1988): A muzeológia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

Labádi, Lajos (2000): Szentes vázlatos története. In: Kis-Rácz, Antalné - Labádi, Lajos – Vörös, Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve I. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár. Szentes, 2000. 99-249. p.

Nagy, Mihály (2003): A régészeti örökség védelme Magyarországon. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest. 30-35.p.

Szabó, Dániel (2023/2): A Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségei. In: Bonus Nuntium 2023/2. 126-157. p.

Szalontai, Csaba (2021): „Hát atyámfia a muzeum nem komédia” – A szentesi múzeum történetének első 70 éve a korabeli sajtó alapján. Budapest.

Vágvölgyi, Zoltán (2021/6): Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor. In: Honismeret 2021/6. Budapest. 7-11. p.

Vígh, László (2000): Építészet – Képzőművészet. In: Kis-Rácz, Antalné - Labádi, Lajos – Vörös, Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve II. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár, Szentes, 2000. 391-408. p.

Vörös, Gabriella (1998): Százéves a szentesi múzeum (1897-1997). In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei – Studia Archaeologica IV. 1998. Szeged. 297-299.p.

Internetes hivatkozások

<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/17151.htm>

<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>

<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04239.htm>